

FESAHAT

(الفصاحة)

Sözün kusursuz
ve açık olması anlamında
belâgat terimi.

Fesâhat sözlükte "açık seçik olma, havanın açık ve berrak olması, sütün yüzünü kaplayan köpükten arınıp saf ve halis olması" mânalarına gelir. Bundan hareketle sözün kusurlardan arınmış olmasına fesahat, böyle söze veya onu söyleyene de fasîh denilmiştir. Fesahat önceleri belâgat, beyân ve berâat kelimeleriyle eş anlamlı olarak "güzel ve etkili söz" mânasında kullanılırken daha sonra lafız güzelliğine fesahat, mâna güzelliğine belâgat, berâat ve beyân denilmeye başlanmıştır.

Bir sözün fasih sayılabilmesi için fesahata engel olan kusurları taşımaması gerekir. Bu kusurlar lafza ve mânaya ait olmak üzere ikiye ayrılır. Lafza ait başlıca kusurlar şunlardır:

1. **Tenâfûr.** Bir kelime veya cümlelerin zor telaffuz edilmesidir. Arapça "hû'hu" (deve diken), Farsça "zağrîmâş" (deri tüyü), Türkçe "kırkırttım", "sarımsaklasak" örneklerinde olduğu gibi kelimeyi oluşturan harflerin mahreçlerinin aynı veya yakın olması sebebiyle rahat bir şekilde söylenememesine "tenâfûr-i hurûr" denir. Tek başına söylendiğinde telaffuzu kolay olan bir kelimenin mahreç birliği veya yakınlığı sebebiyle cümle içinde diğer kelimelerle birlikte güç telaffuz edilmesine "tenâfûr-i kelimât" adı verilir. Meselâ, "Ve kabru Harbin bi-mekânin kafrû / Ve leyse kurbe kabri Harbin kabrû" (Harb'in kabri ıssız bir yerdedir, onun kabrinin yanında hiçbir kabir yoktur) beytinde tek başına söylendiklerinde dile güç gelmeyen "kabr", "kafr", "kurb", "harb" kelimeleri peş peşe kullanıldığında cümlelerin telaffuzu zorlaşmaktadır. Türkçe, "Şu Şemsi Paşa'nın şemsiyesidir" ifadesinde de tenâfûr-i kelimât vardır.

2. **Kelimenin morfolojik yapısının kural dışı olması.** Buna kıyasa muhalefet de denir. Meselâ Mütenebbî'nin, "İnne beniyeye le-il'âmün zehedeh / Mâ liye fî şudûrihim min mevdede" (Oğullarım beni terkeden alçaklardır. Gönüllerinde bana ait hiçbir sevgi yoktur) beytindeki "mevedde" kelimesinin kurallı biçimi "mevedde"dir. Şiirde zaruret dolayısıyla ve aşırı olmamak kaydıyla imâle ve zihâf gibi kural dışı kullanımlar hoş görülmüşse de bun-

lar yine de kusur sayılır. Arapça'da şeddeli bir harfi şeddesiz okumak, fethayı kesre yapmak, kelimeden harf atmak ya da eklemek gibi hususlar hoş görülmemiştir. Farsça'da çoğul eki "ân" genellikle canlılar için kullanıldığı halde bazan onun yerine cansızlar için kullanılan "hâ" ekinin getirilmesi de bir kural-sızlık örneğidir. Türkçe'de ötümlüleşmeye dikkat etmemek (meselâ "çakmağ-ı ver" yerine "çakmak ver" demek), esasen çoğul olan bazı Arapça kelimeleri Türkçe ekleyip yeniden çoğul yapmak (evrak → evraklar, efkâr → efkârlar), yardımcı fiilleri yanlış kullanmak ("nazîre söylemek" yerine "nazîre etmek", "hulûl etmek" yerine "hulûl bulmak"), yabancı dillerin sentaksına uygun birleşik kelimeler teşkil etmek (çay almak, banyo almak, ders yapmak), bazı kelimelerin sonuna masdariyet "t"si ilâve etmek ("krallık" yerine "kralliyet", "serbestlik" yerine "serbestiyet"), aslında masdar olan bir kelimeye masdariyet "t"si eklemek ("şebâb" yerine "şebâbet", "acız" yerine "acziyet") bu tür kusurlardandır.

3. **Lafzî ta'kid.** Bir ibareyi oluşturan kelimelerin maksadın anlaşılmasını güçleştirecek şekilde sıralanmasıdır. Lafzî ta'kid, kelimelerin gerçek yerlerinden daha öne veya daha ileriye alınması, yahut ardarda gelmesi gereken kelimelerin arasına başka kelimelerin sokulması suretiyle olur. Cümlelerin bir bütün halinde kavranamayacak derecede uzun veya birçok bağlaçla birbirine bağlanmış olması, yardımcı cümlelerin esas cümleyi gölgeleyecek kadar ön plana çıkarılması da lafzî ta'kide sebep olur. Meselâ Arapça, "Cefağat ve hüm lâ yecfağüne bihâ bihim / Şiyemün 'ale'l-ḥasebi'l-eğarri delâ'ilü" beytinde takdim-tehir sebebiyle lafzî ta'kid vardır. Bu beytin düzgün bir cümle haline getirilmiş şekli şöyledir: "Cefağat bihim şiyemün ve hüm lâ yecfağüne bihâ 'ale'l-ḥasebi'l-eğarri delâ'ilü" (Üstün ve soyluluk belirtisi vasıflar onlarla gurur duydu; halbuki onlar bunları hiç de önemsememektedir). Farsça, "Ezîn sū hezârân ezân sū hezâr / Çün bâ hem zedend küşte şud şad hezâr" (Binlerce asker birbiriyle çarpışınca buradan bin, oradan bin kişi öldürdü) beytinde "küşte şud" gerektiği yerden uzakta bulunduğundan, yani ikinci mısra "küşte şud çün bâ hem ..." şeklinde olmadığından beytin mânasının anlaşılması güçleşmektedir. Türkçe, "Güneş levhi değil gökte suâ üstünde zerrîn-hat / Felek almış eline

bir varak hüsnün kitâbından" beytinde "değil" kelimesinin yeri sebebiyle lafzî ta'kid vardır. "Varak" kelimesinin sıfatı olan "zerrîn-hat" bu kelimeden uzakta bulunduğu için beytin anlaşılması zorlaşmaktadır.

4. **Kelimenin veya cümlelerin kulak tırmalayıcı bir söyleniş olması (kerâhet-i sem').** Bazı kelimelerin telaffuzu kolay olmasına rağmen çıkardıkları sesler âhenkli olmayabilir. Arapça "teke'ke'tüm" (toplandınız), "cefeğat" (övündü) gibi. Türkçe'de tek heceli kelimelerin veya aynı fiil kipiyle biten cümlelerin ardarda sıralanması da bu tür kusurlardan sayılır.

5. **Harf veya hecelerinin fazlalığı sebebiyle kelimenin uzun olması.** Arapça "süveydâvât", "müsteşzîrât", Türkçe "kararlaştırılmaksızın", "sersemleştirilmek" gibi.

6. **Za'f-ı te'lîf.** Cümleyi oluşturan öğelerin sıralanışının söz dizimi kurallarına aykırı olmasıdır. Meselâ Arapça'da ibarede önce isim geçer, sonra da ona işaret eden zamir zikredilir. Önce zamiri, sonra da ismi zikretmek bir sentaks bozukluğudur. Bu kusur vezin ve kafiye zaruretiyle bilhassa şiirde çok görülür. Türkçe'de bir sebebe bağlı olmaksızın cümle öğelerinin öne veya sona alınması da za'f-ı te'lîf meydana getirir (Türkçe'de za'f-ı te'lîfe yol açan sebepler için bk. Bilgegil, s. 38-40).

7. **Gereksiz tekrarlar.** Cümlede herhangi bir kelimenin hoşla gitmeyecek ve yeni bir anlam katmayacak biçimde tekrar edilmesiyle tekit, atıf, sıfat türü kelimelerde eş anlamlıların tekrarı cümlelerin fasih sayılmasına engel olur. Meselâ Nâbî'nin, "Hüsn-i ta'bîr verir ma'niye hüsn-i diğer / Şevket-i hüsn çok imdâdı olur üslûbun" beytindeki "hüsn" kelimesinin tekrarı gereksiz sayılmıştır.

8. **Zincirleme isim tamlamaları (tetâbu'-i izâfât).**

Mânaya ait başlıca kusurlar da şunlardır:

a) **Garâbet.** Kimsenin duymadığı, kullanmadığı, anlamı ancak sözlüklerde bulunan nâdir ve garîb kelimelerin kullanılmasıdır. Bu tür kusur genellikle şiirde görülür. Mütenebbî'nin bir mısraında geçen "cîrişşâ" (soy, asıl, köken) kelimesiyle, Ru'be b. Accâc'ın bir mısraında, övüldüğü kimsenin burnunu düzgünlük ve parlaklıkla nitelerken kullandığı "müserrec" (sirâc [kandil] ışığı gibi parlak, Sürey-

cî kılıcı gibi düzgün ve parlak) kelimesi gibi. Türkçe, "Gece devriyyesinde dikkat et zîrâ / Düşersin ağzına bukturmanın sonra" beytinde yer alan ve "pusudaki asker" anlamına gelen "bukturma" sözünde de garâbet vardır.

b) Mânevî ta'kid. Sözün anlamının hatalı mecaz, istiare ve kinayelerin kullanılması gibi sebeplerle kapalı olması, âdetâ kördüğüm haline gelmesidir. Abbas b. Ahnef'in, "Seaṭlubû bu'de'd-dâri 'an-kûm li-takrâbû / Ve teskûbû 'aynâye'd-dûmû'a li-tecmûdâ" (Yakın olarsınız diye evimin sizden uzak olmasını isteyeceğim. Gözlerim dondukları [sevindikleri] için yaşlar dökecek) beytinde "göz yaşının donması"nın "gözlerin sevinmesi"nden kinaye olması gibi. Halbuki "göz yaşının donması" hüzünden kinayedir. Dolayısıyla bu ifadede "donma" (cûmûd) kelimesi son derece uzak bir anlamda kullanılmıştır. İbarede mânâyı bozan anlam tersliği de (kalb) mânevî ta'kid sayılır. Meselâ Mütenebbî'nin bir mısraındaki, "Keyfe yemûtü men lâ ya'sekû" (Âşık olmayan nasıl ölür!) ifadesinde anlam tersliği vardır; bunun aslı, "Keyfe lâ yemûtü men ya'sekû" (Âşık olan nasıl ölmesin ki!) şeklinde olmalıdır. Fehîm'in, "Fehîm pîrehe-nin etti vakf-ı şu'le-i dağ / Hudâ bizim dahi mehtâba ver ketânımız" beytinde de ketenin aydan etkilenmesi çok kapalı bir telmih olduğundan mânevî ta'kid vardır. Manevî ta'kid bazan bir ifadeyi anlam çıkarılamaz hale getirir. Nef'î'nin, "Âlemin cânı değilsin cân-ı âlemsin sen" mısrası bunun dikkat çekici bir örneğidir.

Bunların dışında, övgü ve yergilerin ilgili kelime ve tabirlerle yapılması; mecaz, istiare, kinaye ve teşbih gibi edebî türlerin yerinde kullanılması; şiir, mektup ve hitabelerde gereksiz ilmi terimlere yer verilmemesi; ibarenin kelimeleri arasında cinas, tûbâk, seci, tenâsüp, mürâât-ı nazîr gibi lafız ve anlam ilgilerinin bulunması; gereksiz itnâb, haşiv ve ziyadedden uzak olarak sözün veciz bir biçimde ifade edilmesi de fesahatın şartlarındandır.

Fesahata aykırı görülen hataları yapmamak için lugat, sarf, nahiv, meânî, beyân ve bedî gibi edebiyat ilimlerini iyi bilmenin yanında özel yeteneğe ve dil zevkine sahip olmak gerekir. Ayrıca büyük edip ve şairlerin eserlerini dikkatle okumak ve iyi bir çevrede yetişmek gibi faktörler de önemli rol oynar.

İslâm'ın ortaya çıkışı esnasında görülen sûtanneliği müessesesinin hedeflerinden biri de çocuğun bu yolla fasih konuşma alışkanlığını kazanmasıydı. O dönemde en fasih konuşanlar, şehir hayatından uzak bulundukları için yabancılarla karışmamış, dolayısıyla dilleri bozulmamış olan çöl Araplar'ı idi. Hz. Peygamber'in sûtanesi Halime'nin mensup olduğu Benî Sa'd da en fasih konuşan kabilelerden biri olarak tanınmıştı.

Arapça'da fesahat konusunda yazılmış en kapsamlı eser İbn Sinân el-Hâfâc'ın (ö. 466/1073-74) *Sırrü'l-feşâḥa*'sıdır. Türkçe'de fesahatla ilgili en derli toplu bilgi M. Kaya Bilgegil'in *Edebiyat Bilgi ve Teorileri* adlı kitabında bulunmaktadır (s. 25-43).

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eş-Şihâh*, I, 391; *Lisânü'l-'Arab*, "fışh" md.; *Tacü'l-'arûs*, "fışh" md.; *Türk Lügati*, III, 641; Tâhîrülmevlevî, *Edebiyat Lügati* (İstanbul 1937), İstanbul 1973, s. 45; Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Delâ'ilü'l-i'câz* (nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir), Kahire 1375, s. 35-38, 43-66; a.m.f., *el-Medḥal fî Delâ'ilü'l-i'câz*, Kahire, ts., s. 292-293; Fahrreddin er-Râzî, *Nihâyetü'l-i'câz fî dirâyetü'l-i'câz*, Amman 1985, s. 45-53; Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, Kahire 1318, s. 176; İbnü'l-Esîr, *el-Meseli's-sa'ir* (nşr. Ahmed el-Hüfî — Bedevî Tabâne), Riyad 1403/1983, I, 141-148; Hatîb el-Kazvîni, *Telḥîşü'l-miftâh*, İstanbul 1312, s. 6-10; Teftâzânî, *Muḥtaşarü'l-Me'ânî*, İstanbul 1304, s. 12-21; Hâfâcî, *Sırrü'l-feşâḥa*, Beyrut 1402/1982, s. 58-92; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, Bulak 1253, s. 276; Abdünnâfi' İffet, *en-Nef'ü'l-muavvel*, İstanbul 1289, I, 32-47; Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, İstanbul 1299; Mehmed Rif'at, *Mecâmiu'l-edeb*, İstanbul 1308, s. 14-64; Mehmed Zihni Efendi, *el-Kavli'l-ceyyid*, İstanbul 1327, s. 30-47; Reşid, *Nazarıyyât-ı Edebîyye*, İstanbul 1328, s. 14-133; Celâleddin-i Humâyî, *Fünûn-ı Belâgat ve Şinâ'ât-ı Edebî*, Tahran 1363, s. 9-24; Mustafa Sâdik er-Râfîi, *Târḥu'âdâbi'l-'Arab*, Beyrut 1394/1974, I, 131-133; Muhammed Reşâd el-Hamzâvî, *Ḥavliyyâtü'l-Câmî'ati't-Tûnisîyye*, Tunus 1978, s. 48-63; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri* (Ankara 1980), İstanbul 1989, s. 25-43; Hammâdî Sammûd, *et-Tefkîrû'l-belâğî*, Tunus 1981, s. 433; Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâga*, İstanbul 1984, s. 6-31; Câbir Kamîha, *Edebü'r-resâ'il*, Kahire 1406/1986, s. 111-112; Abdülfettâh el-Besyûnî, *'İlmü'l-me'ânî*, Kahire 1408/1987, I, 12-23; Tefvîk Ali el-Fîl, "el-Feşâḥât (27. Risâle)", *Ḥavliyyâtü Külliyyeti'l-Âdâb*, sy. 6, Küveyt 1405/1985, s. 9-51; Mahmûd Abdullah el-Ceffâl, "Meḳâyisü'l-feşâḥa fî'l-ḳarni'l-ḥamisi'l-icri", *MMLA'ir*, II (1987), s. 147-189; Muhammed Abdüşşehid en-Nu'mânî, "Nefâḥât mine'l-feşâḥati'n-nebeviyye", *ed-Dîrâsâtü'l-İslâmiyye*, XXII, İslâmâbâd 1987, s. 27-48; A. Schaade, "Fesâhat", *IA*, IV, 575-576; G. E. von Grunebaum, "Faşâḥa", *El²* (İng.), II, 824-827.

MUSTAFA ÇUHADAR

FESEVÎ

(الفسوي)

Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyan
b. Cüvvân (Cüvân) el-Fesevî
(ö. 277/890)

el-Ma'rife ve't-târîḥ
adlı eserleriyle tanınan
hadis hâfızı ve tarihçi.

190 (806) yılında doğdu. Eskiden Fars eyaletinde ve Şiraz'ın güneydoğusunda büyük bir şehir olan Fesâ'ya (Pesâ, Besâ) nisbetle Fesevî (Besevî), doğduğu eyalette nisbetle Fârisî, babasının künyesine izâfetle de Ya'kûb b. Ebû Muâviye diye anılır. Hayatının ilk dönemleri hakkında bilgi bulunmayan Fesevî 216 (831) veya 219 (834) yılında ilim tahsili için seyahate çıktı ve Mekke'ye giderek ilk hacını yaptı. 216-241 (831-856) yılları arasında on altı defa haccettiğini söylediğine göre hac mevsiminde Mekke'ye gelen âlimlerden faydalanmak için belli aylarda Hicaz'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra Irak'ta, iki defa gittiği Suriye'de ve üç defa gittiği Mısır'daki (el-Ma'rife ve't-târîḥ, nâşirin mukaddimesi, I, 9) tanınmış muhaddislerden faydalandı. Kendilerinden hadis öğrendiği hocaların sayısının 1000'i bulduğu söylenmekle beraber Zehebî onun *Meşveḥa*'sında 300 kadar hocasının zikredildiğini ve bunların içinde güvenilir olmayanların da bulunduğunu belirtmektedir. Ekrem Ziyâ el-Ömerî, *el-Ma'rife ve't-târîḥ*'in mukaddimesinde (I, 76-112) 405 hocasının adını tesbit etmiştir. Fesevî'nin *sika** hocaları arasında Ebû Âsım en-Nebîl, Ubeydullah b. Mûsâ, Ebû Mûshir el-Gassânî, Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn, Haccâc b. Minhâl, Saîd b. Mansûr ve Ali b. Medîni gibi hadis hâfızları vardır. Ahmed b. Hanbel'den de bir miktar hadis rivayet ettiği belirtilmektedir (İbn Ebû Ya'lâ, I, 416). Kendisinden Tirmizî, Nesâî, Hasan b. Süfyan en-Nesevî, Ebû Avâne el-İsferâyîni, İbn Huzeyme ve İbn Ebû Hâtim gibi tanınmış muhaddisler rivayette bulunmuşlardır.

Hadis tahsiline çok önem veren Fesevî, otuz yıl süren ilmi seyahatleri esnasında büyük sıkıntılara katlandı. Maddî imkânsızlıklar içinde gece mum ışığında istinsah ettiği hadisleri gündüz hocalarına okuyarak yıllarca şehir şehir dolaştı. Hayatını anlatan bazı önemli eserlerde kaydedildiğine göre, bir gece "gözlerine su indiği için" kör olduğunu far-